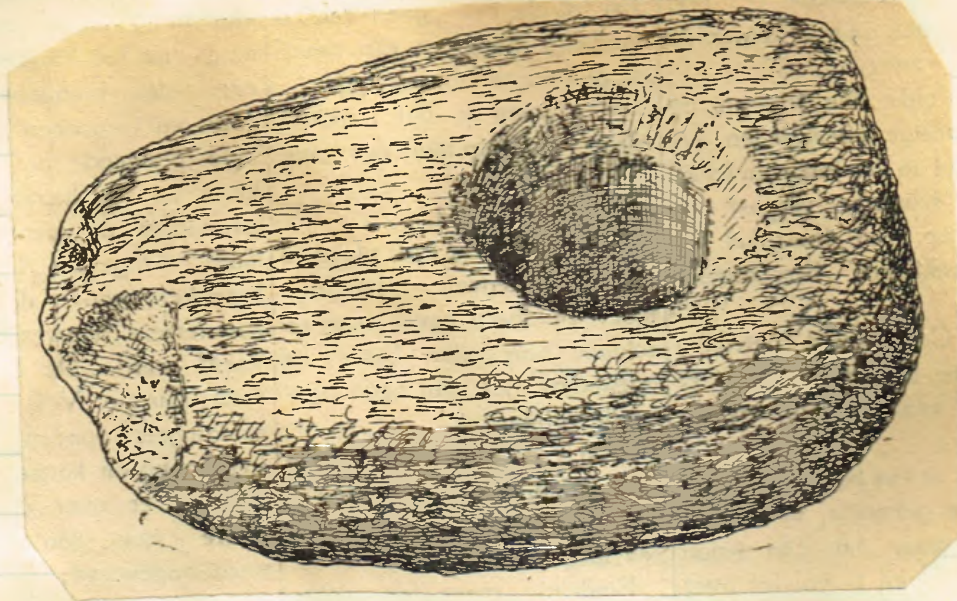

HENDRIK JAN POPPING

**VAN ONZE EERSTE
LANDBOUWERS**

EN DE BOERENHOEVEN

Van onze eerste landbouwers.

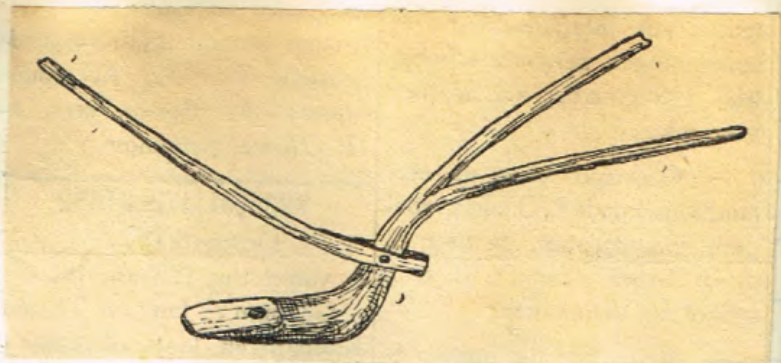
Voor een paar weken werd ons het bericht gezonden uit Nijberkoop, dat daar de heer J. de Vries een steenen hamer had gevonden. Toen we ons een reisje naar Nijberkoop getroostten, om de vindplaats in oogenschouw te nemen en

het voorwerp in kwestie bezagen, bleek ons, dat we hier niet te doen hadden met een steenen hamer. De vergissing van den berichtgever is echter zeer verklaarbaar; de gevonden steen behoort tot de zeldzaamheden en heeft veel overeenkomst met een hamer. Evenwel, hamers van dit model zijn niet bekend en zouden dan ook zeer onpractisch zijn.

Wat voor instrument we dan voor ons hadden? Een landbouwwerktuig; een steenen ploegschaar. Een voorwerp, dat zeer zelden wordt gevonden en dat slechts sporadisch in musea voorkomt. Onze vaderlandsche, toch reeds spaarzame literatuur over de praehistorie zwijgt over deze werktuigen; het gevonden exemplaar komt echter geheel overeen met in Noord-Duitschland gevondene.

We geven hierbij een afbeelding van den steen, op ware grootte. Tevens een tekening, waarop is aangegeven, hoe de steen werd gebruikt en hoe hij was bevestigd op de primitieve ploeg, die toch al in principe de gestalte had van de hedendaagsche ploegen.

Plettke *) beschrijft een dergelijken steen, die in het Morgenstern-Museum te Bremerhaven ligt. Evenals bij ons exemplaar

is daarin het gat niet zuiver vertikaal, doch een weinig schuin in de lengte van den steen aangebracht. De bevestiging aan het hout van de ploeg geschiedde door een pen, die in het gat stak.

Paul Quente **) beeldt o.a. een ploegschaar af, die gevonden is in Schönhagen, Ost-

prignitz. Dit stuk, lang $11\frac{1}{2}$, breed 8, dik $3\frac{1}{2}$ c M., heeft bijna juist dezelfde afmetingen als ons exemplaar. Ook daar is het boorgat schuin aangebracht. Quente wijst er op, dat de steen sporen vertoont, dat er mee is gewerkt. Dit is tevens het geval met het stuk uit Nijberkoop. De onderzijde, die op het hout heeft gerust, is ruw, terwijl de zijkanten en de naar voren aflopende bovenkant van den harden steen (gneis) door het schuren door den zandgrond als gepolijst zijn.

Beide aangehaalde schrijvers dateeren het gebruik van deze soort ploegen in het jongsteentijdperk, hoewel de voorwerpen in kwestie niet tot „gesloten” vondsten behoorden, die eenige absolute chronologie zouden toestaan. De techniek van de bewerking komt echter ook geheel overeen met die der doorboorde hamers dezer periode, zegt Plettke. Wat de

Nijberkoopervondst betreft, ook hier pleit niets tegen datering in het jongsteentijdperk. Enkele meters van de vindplaats kwam eenigen tijd geleden een gepolijst bijltje voor den dag en in de onmiddellijke nabijheid raapten we vuursteen werktuigjes uit dezelfde periode. Alle deze voorwerpen lagen in de bovenste laag van hoogen heidegrond.

Rotsteekeningen uit den bronstijd in Skandinavië geven reeds op primitieve wijze een ploeger weer, die zijn ploeg met twee dieren (runderen) heeft bespannen.

bewezen, dat men in het jongsteentijdperk reeds gerst en tarwe verbouwde. Haver kwam in den bronstijd, rogge in den ouden ijzertijd. Plettke meent, dat uit den verbouw van tarwe in het Noorden in den steenen bronstijd afgeleid mag worden, dat toen een gunstiger klimaat heerschte dan thans.

Ook reeds voor de ploeg met steenen schaar optreedt, werd door den mensch akkerbouw bedreven, en wel z.g. hakbouw. Met een houten staaf, waaraan met een scherp hoek een steen was bevestigd, of met een stang van een

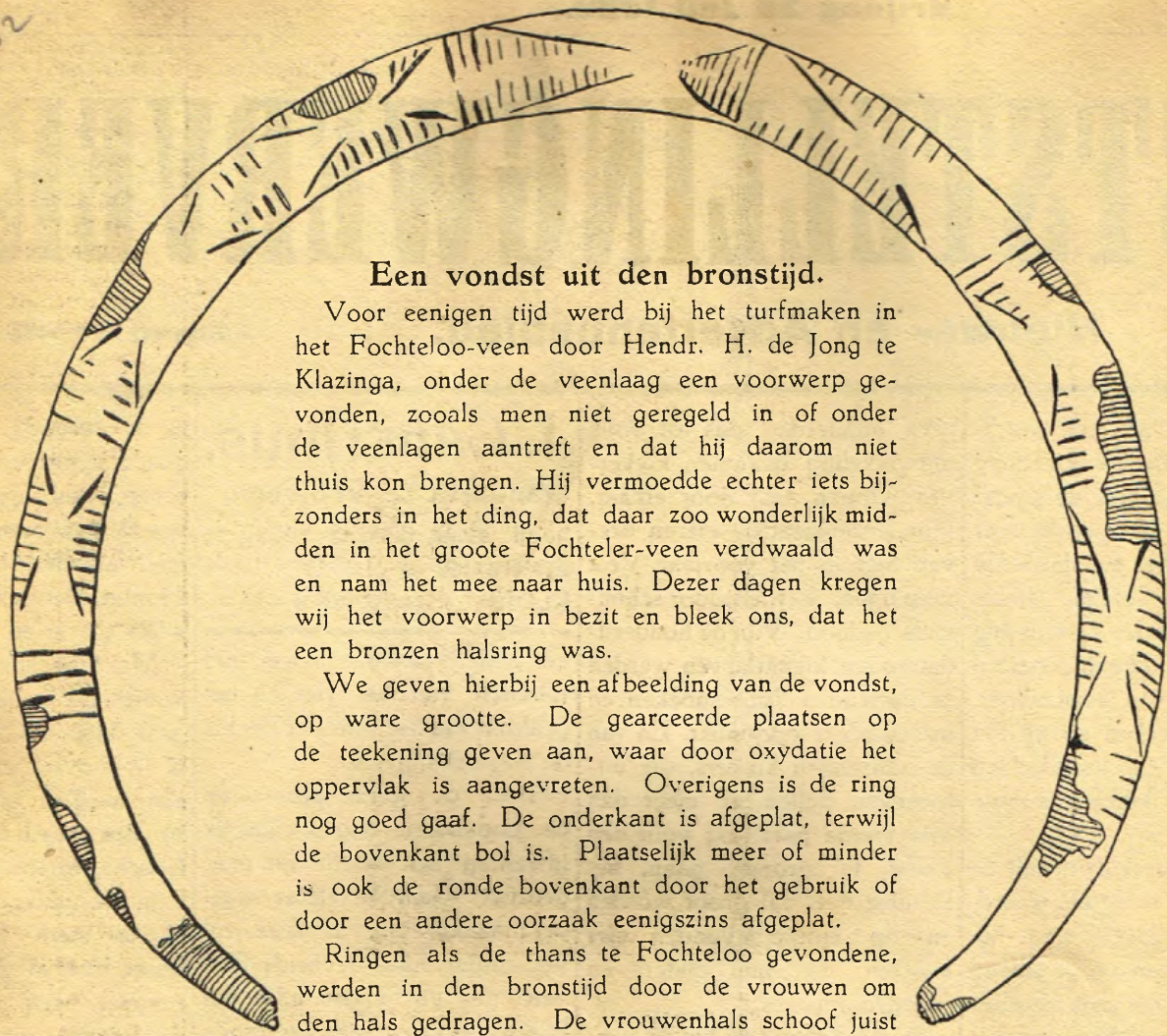
gewei werd de grond losgemaakt. Tot dusverre is in onze omgeving een dergelijk werktuig nog niet gevonden. Alleen in veen is dit dan ook mogelijk; in zand is hout of gewei zeer spoedig vergaan.

Naast landbouw werd ook reeds in den steentijd veeteelt bedreven of hield men huisdieren. In het jongsteentijdperk had men reeds de hond, het schaap, het rund en het varken getemd. Van een dezer soorten en wel van het rund, spreekt ons de korte, sterk gekromde horen, die we dezer dagen ontvingen van den heer van Emst, boschwachter bij het Staatsboschbeheer, en welke horen is gevonden in het veen onder Appelscha.

Gezien de talrijke vondsten van praehistorische voorwerpen en het voorkomen van gedenkteekenen uit den ouden tijd, mogen wij aannemen, dat onze veenen, evenals die van Denemarken en Noord-Duitschland vele wapens en gebruiksvoorwerpen van hout en vooral van been verbergen, voorwerpen van substanties die buiten het veen spoedig vergaan zijn. Wanneer bij turfgraven dan ook eenig voorwerp wordt ontdekt, dat sporen van bewerking door menschenhanden draagt, zoo zullen we gaarne hiervan bericht ontvangen.

We vermelden nog, dat onze zeldzame gast, de steenen ploegschaar, eenige dagen ter bezichtiging ligt in de etalage van boekhandel Popping, Oosterwolde.

*) Die Zeit der Nordindogermanischen Kulturblüte.
**) Praehist. Zeitschrift VI. Band 1914.

Een vondst uit den bronstijd.

Voor eenigen tijd werd bij het turf maken in het Fochteloo-veen door Hendr. H. de Jong te Klazinga, onder de veenlaag een voorwerp gevonden, zooals men niet geregeld in of onder de veenlagen aantreft en dat hij daarom niet thuis kon brengen. Hij vermoedde echter iets bijzonders in het ding, dat daar zoo wonderlijk midden in het groote Fochteloo-veen verwaald was en nam het mee naar huis. Dezer dagen kregen wij het voorwerp in bezit en bleek ons, dat het een bronzen halsring was.

We geven hierbij een afbeelding van de vondst, op ware grootte. De gearceerde plaatsen op de teekening geven aan, waar door oxydatie het oppervlak is aangevreten. Overigens is de ring nog goed gaaf. De onderkant is afgeplat, terwijl de bovenkant bol is. Plaatselijk meer of minder is ook de ronde bovenkant door het gebruik of door een andere oorzaak eenigszins afgeplat.

Ringen als de thans te Fochteloo gevondene, werden in den bronstijd door de vrouwen om den hals gedragen. De vrouwenhals schoof juist door de opening; wanneer men den ring liet zakken om den dikkeren benedenhals, was afvallen uitgesloten.

Naar het type dateert het voorwerp uit den ouderen bronstijd, pl.m. 1500—1000 jaar voor Christus. Voorwerpen uit den bronstijd zijn in ons land zeldzaam gevonden. Een der redenen is, dat het alle import-artikelen zijn. De toenmalige bewoners van ons land konden moeilijk in het bezit van dergelijke begeerde schatten komen, daar ze in ruil hiervoor weinig zullen hebben kunnen aanbieden. Ze bezaten geen tin als de Britanniërs, geen barnsteen als de bewoners der Oostzeekusten voor ruilobjecten.

Volgens Mr. Boeles *) hebben de Friesche zand- en veenstreken slechts een zevental bronzen voorwerpen opgeleverd, n.l. vijf bijlen, een speerpunt en een zwaard, alle dus wapenen. Deze halsring is daarom het eerste stuk damessieraad uit den bronstijd, dat op onze diluviale gronden is gevonden. Ook de Friesche terpen hebben nog geen halsring opgeleverd, wel een daarmee overeenkomend — ook in teekening met het Fochteloo-er exemplaar overeenstemmend — sieraad, waarvan de opening echter te nauw is voor halsring **).

De ring ligt eenige dagen ter bezichtiging in de etalage van boekhandel Popping, Oosterwolde.

*) Boeles, Friesland tot de elfde eeuw.

**) Boeles, Alsv. plaat XIII.

Een andere, en meer doorlozevende reden is, dat bronzen voorwerpen van dien tijd in de diluviale jaarden zeer laag verterd zijn; en alleen de voorwerpen, die toevallig in het veen terecht zijn gekomen, zijn goed bewaard gebleven.

De boerenhoeven in de
vroege middeleeuwen
in onze streken.

Bij ons onderzoek der heidevelden, vonden we op verscheidene plaatsen midden in de hei, doch aan in meerdere of mindere mate herkenbare oude weggesporen eigenaardige terreintjes. Het grondoppervlak was daar ter plaatse door greppels of slooten, die voor een groot deel weer waren dichtgegroeid of dichtgestoven, verdeeld in meerdere perkjes. Deze perkjes waren van variërende grootte, doch in den regel niet grooter dan 25 Meter in het vierkant. Ze deden herinneren aan de z.g. „gorentjes”, stukjes bouwgrond of liever moestuintjes, die men tot voor kort veel bij onze boerenhoeven vond. Deze „gorentjes” lagen steeds in bewalling of in een boschje, wat niet of althans nu niet meer het geval was met de door ons bedoelde perkjes. In een of in een paar van die bijeen liggende, door slooten afgebakende, stukjes heidegrond lag dan steeds een laag heuveltje, dat soms nauwelijks herkenbaar was als een lichte kunstmatigeterreinsverhooging, een andere maal, zooals in Jardinga in het midden wel een Meter hoog was. Veelal sloten zich aan deze complexen lange akkers aan, die thans reeds lang weer met heideplanten waren begroeid en die absoluut niet als oud boekweitveld mogen worden aangemerkt.

We hebben deze eigenaardige terreinen kunnen constateeren in het Mandeveld onder Bakkeveen; onder Fochteloo, achter de nieuwe boerderij van den heer J. R. Betten; op de Knolle, in het thans ontgonnen veld van de gemeentelijke boerderij; te Jardinga, aan een ouden weg, die liep van het tegenwoordige gehucht Jardinga naar de Haulertil; te Langedijke, achter het oude

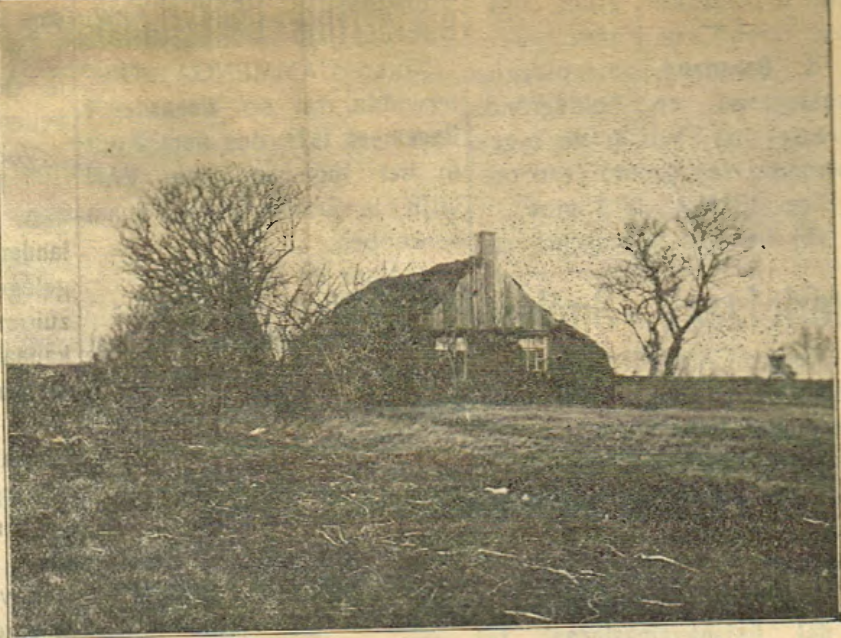
kerkhof; te Langedijke bij de woning van den heer W. Stoker en te Twijtel onder Makkinga. Een terrein onder Lageduurswold van de heeren Punter en genaamd „Het Klooster”, hetwelk was verdeeld in zeer vele perken, met

in het midden een weg, waarop volgens een onderbreking in de beslooting alle stukken toegang hadden, had met de overige complexen wel eenige overeenkomst; doch waar een onderzoek ter plaatse niets opleverde, waaraan men eenig houvast kon hebben en ook bij de ontginning van deze heide niets voor den dag kwam, dat eenige tijdsaanduiding aangaf, willen we deze, overigens merkwaardige, plek hier buiten beschouwing laten.

Zooals gezegd, lagen steeds in een paar der afgebakende stukjes heide lage heuveltjes. We hebben meerdere van deze heuveltjes onderzocht en altijd was het resultaat vrijwel hetzelfde. De bergjes bestonden uit een doorenmenging van heidegrond, asch en leem, terwijl ze tevens scherven van aardewerk bevatten. Ongeveer ter hoogte van het maaiveld werd steeds een een grootere of kleinere bevloering van veldkeien geconstateerd. Uit een en ander kon worden vastgesteld, dat hier ter plaatse eenmaal een huis had gestaan en dat die woning opgetrokken was geweest van pluggen en hout en wellicht met riet gedekt. Indrukken van twijgen in leemklompen verrieden, dat men voor wanden ook van met leem bestreken twijgwerk had gebruik gemaakt. De kei-bevloering zal de plaats van het haardvuur zijn geweest. Van gebakken steen of glas hebben we bij deze bouwvalen geen spoor ooit gevonden.

We hebben nu in een dergelijke woning of een dergelijke hut een voorlooper van onze boerderijen te zien. Het ontbreken van baksteen en glas geeft eenige aanwijzing omtrent den tijd waarin dergelijke woningen aan den mensch beschutting hebben verleend; beter echter doen dit de scherven van het aardewerk die tusschen het leem en de asch liggen, en die tevens in de omgeving der woning worden

gevonden. Voor het grootste deel is dit Karolingisch of Frankisch vaatwerk. Tusschen haakjes: dit heeft niets uit te staan met een Frankische volkstam, omdat we hier te doen hebben uitsluitend met Saksische stroomingen, doch de naam van dit aardewerk geeft alleen een tijdvak aan, i.c. dat der Frankische overheersching.

OUD-COSTSTELLINGWERF.

Plaggenhut, gelijk die 25 jaar geleden nog vele in onze streek werden aangetroffen.

Vaatwerk van ouder type hebben we in deze oude woninkjes nimmer gevonden.

Een tweede type vaatwerk dat voorkomt in enkele hutten is dat der z.g. Jacoba-kannetjes en verder wordt het harde doch nog ongeglazuurde Keulsche importgoed gevonden. Behalve een spinsteenkje uit de 10e of 11e eeuw, dat op het terrein achter het kerkhof te Langedijke werd gevonden, hadden we niet het geluk nog andere vondsten te kunnen boeken. Hoe weinig de oude bewoners ons hebben achtergelaten, een en ander vertelt ons toch, dat dergelijke woningen dateeren uit den tijd na de groote volksverhuizing, vanaf ongeveer de 8e eeuw tot de 14e eeuw. Van de eerste eeuwen uit dit tijdvak

spreken ook de aardewerkvondsten in een paar onder duinzand liggende hutkommen achter de woning van den heer Tjeerd de Boer te Oud-Appelscha en van een nederzetting achter de woning van den heer R. Hof in den Haulerpolder. Hier was het Frankische aardewerk nog niet vermengd met vaatwerk uit latere periodes. Nog werd Frankisch aardewerk gevonden achter de woning van den heer H. Tjassing te Langedijke en te Weper.

Keeren we weder terug naar onze oude heemsteden. Te oordeelen naar de zeer geringe grootte der ingestorte woningen, was het vrijwel onmogelijk, dat de bewoners in hetzelfde gebouw — zooals dit in latere eeuwen het geval was — hun vez hebben geborgen. We

meenen echter, dat de raadselachtige perkjesverdeeling om de woning ons hier de verklaring geeft. De omgrachte stukjes waren te klein voor akkerland; men had toen nog geen behoefte om zijn land angstvallig af te palen, er was ruimte in overvloed voor de schaarsche bevolking. Boven dien waren de „gorentjes” te klein voor bouwland. O.i. zullen dan ook de perkjes hebben gediend om er des avonds het vee in te drijven. Men zal dit des nachts niet in de natuurlijke weiden, de maadlanden, hebben durven laten: het was daar niet veilig voor roofdieren en misschien ook niet voor

tweebeenige roovers. Behalve de slooten, zullen de kampjes wel houten staketsel als afsluiting hebben gehad; vermoedelijk zal er voor slecht weder ook wel een primitieve schuur — in den geest als een oude schaapskooi — hebben gestaan. Van dit alles is natuurlijk geen spoor meer over. Het vee was in die dagen zeer zeker veel minder productief, doch veel meer gehard tegen klimaatsinvloeden; men denke slechts aan de heideschappen, de z.g. „Drenten”.

Bij elke woning was een vijver of dobbe aanwezig, nu grootendeels dichtgegroeid, en een waterput.

Vaststellen kunnen we nog, dat, voorzoover we in de door ons ontdekte terreinen hebben kunnen constateeren, de nederzettingen uit dien tijd niet veel woningen telden, doch dat toch steeds twee of drie boerderijtjes bijeenstonden.

Men vraagt zich af, waarom dergelijke boerderijtjes door den mensch zijn verlaten en men aansluitende lange akkers in cultuur gebrachten grond weer aan hun lot overliet. Het is mogelijk, dat door een wijziging in den waterstand de omgeving te moerassig werd; waarschijnlijker echter achten we het, dat oorlogen of besmettelijke ziekten als pest, een belangrijke teruggang in bevolkingsaantal hebben veroorzaakt.

Afbeeldingen van boeren-

woningen uit het hier bedoelde tijdvak zijn ons niet bekend; we gelooven evenwel, dat een dergelijke „hoeve” veel overeenkomst zal hebben gehad met de plaggen hutten, die men tot

voor korte jaren ook nog in
onze streken vond. We geven
in dit nummer een afbeelding
van zoo'n bouwwerk. Men ver-
gelijke ook de primitieve hoeven
uit het begin der 17e eeuw,
die Rembrandt heeft vereeuwigd
in zijn etsen. H. J. P.